

DÂRÜLMUALLİMİN

(دارالمعلمین)

Osmanlı Devleti'nde
1848-1924 yılları arasında
faaliyet gösteren erkek öğretmen
okullarına verilen ad.

Osmanlılar'da öğretmen yetiştirmek için okul açma fikrinin ortaya çıkması Tanzimat dönemine rastlar. Ancak daha önceki devirlerde de "müderris" denen hocaların medreselerden yetiştiği, bunun yanında Fâtih Sultan Mehmed zamanında (1451-1481) sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek için özel bir program uygulandığı, Ayasofya ve Eyüp medreselerinde uygulanan bu programda âdâb-ı mübâhase ve usûl-i tedris gibi pedagojik formasyon derslerinin bulunmasına özen gösterildiği bilinmektedir (Fatih Mehmed II Vakfiyeleri, s. 206, 257). Fakat bu sonuncu uygulama daha sonraki dönemlerde devam etmemiştir.

Tanzimat'ın ilânından sonra II. Mahmud devrinin (1808-1839) son zamanlarında açılan rüşdiye mekteplerine öğretmen yetiştirmek amacıyla 16 Mart 1848'de İstanbul'un Fatih semtinde dârülmualimîn adıyla bir öğretmen okulu açıldı. Üç yıllık olan bu okulun ilk müdürü Ahmed Cevdet (Paşa) idi. Cevdet Paşa tarafından hazırlanan ilk dârülmualimîn nizamnâmesi de 21 Mayıs 1852 tarihinde yürürlüğe girdi. Bu nizamnamede dârülmualimînin idarî ve malî teşkilâtının yanında mektebe kabul şartları, burada okutulacak dersler ve mezunların durumu ele alınmıştır (BA, İrade-Dahiliye, nr. 8034). Okutulacak dersler arasında öğretmenlik mesleği için zaruri olan usûl-i ifâde ve tâlim dersi de bulunuyordu. Ancak bu derse daha sonraki programlarda rastlanmamaktadır.

1857 yılında Maarif Nezâreti'nin kurulup 1862'den sonra sıbyan mekteplerinin buraya bağlanması üzerine bu mekteplerin de öğretmen ihtiyacını karşılamak için 1868'de Dârülmualimîn-i Sıbyân adı altında iki yıllık bir öğretmen okulu daha açılmış ve müdürlüğüne Mehmed Cevdet Efendi getirilmiştir. İstanbul'un Beyazıt semtindeki metruk Matbaa-i Âmir'e'de öğretime başlayan bu mektepte eskiden beri sıbyan mekteplerinde okutulmakta olan elifbâ, Kur'an-ı Kerim, tecvid ve ilmiyal derslerinin yanı sıra hesap, ahlâk ve coğrafyaya giriş ile usûl-i tedris adı altında öğretim metodu derslerine yer verilmiştir. Ancak mu-

haliflerin menfi propagandası yüzünden birkaç yıl sonra kapatılan Dârülmualimîn-i Sıbyân, Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi'nin neşrinden sonra Mehmed Cevdet Efendi'nin gayretleriyle 1872 yılında tekrar açıldı ve müdürlüğüne yine bu zat getirildi (BA, İrade-Dahiliye, nr. 45.710). 1874'te ayrıca yeni usule göre eğitim metotlarını İstanbul, Üsküdar, Galata ve Eyüp'teki öğretmenlere uygulamalı olarak öğretmek üzere Dârülmualimîn-i Sıbyân'ın yanında bir de Numune Mektebi açıldı (BA, İrade-Dahiliye, nr. 47.295).

Millî eğitimin bütün konularını içine alan Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi'nde öğretmen okulları meselesi genel esaslara bağlanarak öğretmen yetiştiren kurumların hepsinin bir çatı altında toplanmasına çalışıldı. Büyük ölçüde Fransa maarifinden uyarlanan nizamnamenin neşrinden önce okullarda herhangi bir derecelenme yoktu. Nizamnamenin 52. maddesinde bütün mekteplerin çeşitli dereceleri için İstanbul'da geniş

kapsamlı bir dârülmualimîn açılması öngörülmekteydi. Bünyesinde rüşdiye, idâdî ve sultânî şubeleri bulunan ve Büyük Dârülmualimîn adı verilen bu mektebin her şubesi fen ve edebiyat kollarına ayrılacaktı. Daha sonraki maddelerde ayrıntılı bir şekilde her şubenin öğretim süresi, okutulacak dersler, öğrencilerin uyacakları kurallar belirtilmişti. 1870 yılında sadece rüşdiye şubesi açılabilen (BA, İrade-Sûrâ-yı Devlet, nr. 476) Büyük Dârülmualimîn'in idâdî şubesi 1874'te açılmış, mevcut olan sıbyan şubesi ise ancak bu tarihte buraya bağlanabilmiş, fakat bu şube yarı müstakil statüde tutulmuştu. Kadın öğretmen yetiştirilmesi için de 1870 yılında dârülmualimîn adıyla bir kız öğretmen okulu daha açılmış, ayrıca 1875'ten itibaren başta Bosna, Girit ve Konya olmak üzere İstanbul dışında da öğretmen okulları açılmaya başlanmıştır.

1876 Kânûn-ı Esâsîsi'nin birçok maddesinde eğitim konusu da ele alınmış, bu arada Büyük Dârülmualimîn'in rüş-

Dârülmualimîn Nizamnâmesi'nin Cevdet Paşa tarafından hazırlanan metni (BA, İrade-Meclis-i Valâ, nr. 6894)

DÂRÜLMUALLİMİN

diye şubesine usûl-i tedris dersi konmuştur. Ancak ibtidâî ve idâdî şubelerinde bu meslek dersi okutulmuyordu. 1879 yılında rüşdiye şubesine Mecelle ve kânûn-ı ticâret dersleri kondu, ertesi yıl mektebin idâdî kısmı lağvedildi. 1882'de Mizancı Murad Bey'in müdürlüğü zamanında dârülmuallimin'in ıslahı için yeni bir nizamnâme hazırlandı. Buna göre idâdî şubesi fen ve edebiyat kollarına ayrılıyor (BA, Yıldız Arşivi, Resmî, nr. 15/17) ve okul yatılı hale getiriliyordu. 1882-1883 yıllarında sıbyan şubesi yeni usule göre kısa sürede öğretmen yetiştirmek amacıyla "dârü'l-ameliyat" (pratik okul) haline getirilmiş, böylece geçici olarak öğretmen ihtiyacının karşılanmasına çalışılmıştı. Sıbyan şubesi 1884-1885 ders yılında tekrar eski haline çevrildi. Öte yandan 1882'den itibaren taşrada Kosova, Sivas, Amasya, Bursa, Selânik, Aydın, Halep, Ma'mûretülâzîz (Elazığ), Van ve Musul vilâyet merkezlerinde dârülmuallimin açılmasına devam edilmiştir. 1890 yılında idâdî şubesi tekrar açıldı. İki yıl sonra yürürlüğe giren yeni nizamnâmeye göre (BA, İrade-Meclis-i Mahsûs, nr. 5394) Büyük Dârülmuallimin, her birinin öğretim süresi iki yıl olan ibtidâiye, rüşdiye ve âliye şubelerinden oluşuyor, öğrencilerinin tamamı burslu okuyor ve mecburi hizmetle yükümlü tutuluyordu. Bu arada 1892 nizamnâmesinin dârülmualliminle ilgili maddeleri değiştirilmiş ve iki yıl sonra da bütün öğretmen okulları için yeni bir müfredat programı hazırlanarak her üç basamaktaki okullar için uygulanmaya konulmuştur. Bu programa göre dârülmuallimin mezununu olmayan taşradaki öğretmenlerin bir süre buralarda açılan dârülmuallimin şubelerine devam ederek eksiklerini tamamlamaları gerekiyordu. 1905-1906 öğretim yılında ülke içindeki dârülmuallimin sayısı otuz altıya yükselmiş, bu okulların ihtiyaçları genellikle merkezden karşılanırken mahallî imkânlardan da faydalanılmıştır. Meselâ taşrada eski medrese binalarından, müderris ve öğrencilerinden istifade yoluna gidilerek "medrese-i muallimin" adıyla bazı mekteplerin açılmasına teşebbüs edilmiştir. Bunun bir örneği, 19 Ağustos 1322'de (1 Eylül 1906) Bursa'da yatılı olarak açılan mekteptir (*Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi* [1325], s. 337). Ayrıca daha 1896 yılında "muallim imam" veya "imam muallim" yetiştirmek üzere san-

cak merkezlerinde birer dârülmuallimin açılması fikrinin bulunduğu, bu şekilde öğretmen yetiştiren medreselerin de açıldığı anlaşılmaktadır (Kodaman, s. 241).

Öte yandan daha çok sayıda öğretmen yetiştirmek amacıyla 900 kadar medrese talebesi hiçbir imtihana tâbi tutulmadan Büyük Dârülmuallimin'in ibtidâiye şubesine alınmış, bina yetmeyince mektep Fatih Çarşamba'da kiralanan büyük bir konağa nakledilmiştir. Fakat öğrenciler medreselerde yatıp kalkıyor, imaretlerde yemek yiyordu. Bu olumsuz şartları gidermek için Nisan 1909'da Satı Bey buraya müdür olarak tayin edildi. Satı Bey'in ilk icraatı, öğrenci ve öğretmenlerden büyük ölçüde tasfiyeler yaparak okulu Çağaloğlu'ndaki binasına taşımak ve yatılı hale getirmek olmuştur. Satı Bey ayrıca iki yıl olan öğretim süresini üç yıla çıkarmış (1914'te dört yıl) ve bir uygulama okulu kurmuştur. Bu arada daha sonra *Tedrisat Mecmuası* adıyla çıkacak olan *Tedrisât-ı İbtidâiyye Mecmuası*'nı da yayın hayatına sokmuştur. 1912 yılında yüksek okul statüsüne kavuşan ve Dârülmuallimin-i Âliye adını alan mektep, I. Dünya Savaşı başlarında Moda'daki Saint Joseph, Mondros Mütarekesi'nden sonra buranın Fransızlar tarafından işgali üzerine Kadıköy Ortaokulu binasına taşınmış, bir süre sonra ise tekrar Çağaloğlu'ndaki eski yerine nakledilmiştir.

Taşradaki dârülmualliminler ıslah edilmeye çalışılmışsa da eleman yetersizliği yüzünden umulan sonuç elde edilememiştir. 23 Eylül 1329'da (6 Ekim 1913) yürürlüğe giren *Tedrisât-ı İbtidâiyye Kânûn-ı Muvakkatı* ve yine bu yıllarda yürürlüğe giren *Vilâyetler Umumi ve Hususi İdaresi kanunları* ile her vilâyette bir öğretmen okulu açılmaya başlanmış, bunların yönetimi ve bütçesi mahallî idarelerin imkânlarına bırakılmıştır. 1915 yılında çıkarılan Dârülmuallimin ve Dârülmuallimât Nizamnâmesi'nin yürürlüğe girmesinden sonra savaş yıllarının olumsuz şartlarının da eklenmesiyle bu okullara rağbet azalmış, okulların giderleri ve öğretmen maaşları vilâyet bütçelerince karşılanamamıştır. Millî Mücadele yıllarında aynı şartlar ağırlaşarak devam etmiş, Mondros Mütarekesi'nden sonra çoğu ülke sınırları dışında kalan taşra dârülmualliminleri kendiliğinden kapanmıştır.

1923-1924 ders yılı başında İstanbul Dârülmuallimini dahil Türkiye'de on üç öğretmen okulu bulunuyordu. 8 Nisan 1923 tarihinde yürürlüğe giren 326 sayılı kanunla aynı yılın eylülünden itibaren bütün okulların masraf ve maaş giderleri Maarif Vekâleti bütçesinden karşılanmaya başlanmış, daha sonra öğretmen yetiştirme konusu yeni esaslara bağlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Fatih Mehmed II Vakfiyeleri, Ankara 1938, s. 206, 257; BA, İrade-Meclis-i Vâlâ, nr. 6894; BA, İrade-Meclis-i Mahsûs, nr. 5394; BA, İrade-Şûrâ-yı Devlet, nr. 476; BA, İrade-Dahiliye, nr. 8034, 29.771, 45.710, 47.295; BA, İrade-Maarif (2 Şaban 1330), *Hazine-i Evrak*, nr. 1; BA, Yıldız Arşivi, Resmî, nr. 15/17; *Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye Salnâmesi* (1294), s. 386; *Nezâret-i Maarif-i Umûmiyye Salnâmesi* (1317), s. 398-401; (1321), s. 122-126, 324, 345; *Cevdet, Tezâkir*, IV, 40, 41, 46; *Lutfî, Tarih*, XII, 108; *Hüdâvendigâr Vilâyeti Salnâmesi* (1325), s. 337; *Dârülmuallimin ve Dârülmuallimât Nizamnâmesi*, İstanbul 1331; *Fatma Aliye Hanım, Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı*, İstanbul 1332, tür.yer.; *Mahmud Cevad, Maarif-i Umûmiyye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcraatı*, İstanbul 1338, s. 8-10, 133-136, 177, 196, 229, 258, 269, 335-336; *Maarif Hakkında Lâyhalar*, İstanbul 1339, s. 53-54, 68-69, 71-72, 86-88, 97-98; *1328-1329 İhsâiyyât Mecmuası*, s. 12-13; *1339-1340 Ders Senesi İhsâiyyât Mecmuası*, İstanbul 1341, s. 44-45; *Maarif Düsturu*, İstanbul 1928, I, 148-158, 326-353; *Nâfi Atuf (Kanusu), Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1931, I, 110-114; *Hasan Âli Yücel, Türkiye'de Orta Öğretim*, İstanbul 1938, s. 213-219, 559-563, 573-578, 589-592, 594-598; *Türkiye Maarif Tarihi*, II, 571-587; *Nevzat Ayas, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi, Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara 1948, s. 374-404; *Faik Reşit Unat, Türkiye'de Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihî Bir Bakış*, Ankara 1964, tür.yer.; *Hasan Ali Kocer, Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi*, Ankara 1967, s. 9-153; a.mlf., *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul 1974, s. 55-56, 152-154; *Yahya Akyüz, Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri*, Ankara 1978, s. 37-39, 53-55, 77-85, 222-226; a.mlf., *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 1989, s. 198-204, 273-278, 306-312; a.mlf., "Dârülmuallimin'in İlk Nizamnâmesi (1851), Önemi ve Ahmed Cevdet Paşa", *Millî Eğitim*, sy. 95 (Mart 1990), s. 3-20; *Bayram Kodaman, Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara 1988, s. 145-154, 241; *Muallim Cevdet, "Dârülmuallimin'in Yetmişinci Sene-i Devriyyesi Münasebetiyle Verilen Konferans", Tedrisat Mecmuası*, sy. 6, İstanbul 1332, s. 175-200; *Sâti*, "Mecrutîyet'ten Sonra Maarif Tarihi", *Muallim*, sy. 19, İstanbul 1334, s. 654-665; *Zekâi Konrapa, "İstanbul Dârülmuallimin'inin Yüz Yılı, 16 Mart 1848 - 16 Mart 1948", Bilgi*, sy. 10, İstanbul 1948, s. 7 vd.; *A. Adnan Adıvar, "Bir Asır Evvel Bugün Dârülmuallimin", a.e.*, sy. 11 (1948), s. 2-3; *Abdülkadir Özcan, "Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi", 150. Yılında Tanzimat*, Ankara 1992, s. 444 vd.

